

УДК 373.3.013.43

РОЛЬ СІМ'Ї У ВИХОВАННІ ПРАЦЕЛЮБСТВА У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Федь І.Є.

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Автор ґрунтується на положенні про важливість виховання працелюбства у сім'ї як необхідної складової національного та цивілізаційного розвитку суспільства. У статті актуалізується проблема виховання працелюбства молодших школярів у родині та наголошується на особливостях розвитку цього процесу. Розкрито необхідність поєднання навчання школяра з його трудовими обов'язками в сім'ї. Розглянуто важливість свідомого ставлення до праці як найвищої цінності людини і суспільства, формування творчої, працьовитої особистості, цивілізованого господаря. Робиться висновок про те, що працелюбство є основоположною складовою суспільно-історичного досвіду народу, акумулюючись протягом багатьох століть воно передавалося за традицією від одного покоління до іншого.

Ключові слова: виховання, народна педагогіка, родинна педагогіка, працелюбство, сім'я.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сім'я є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Ця істина підтверджується всім ходом розвитку людської цивілізації. У процесі цього розвитку сім'я набула функцій, які тільки в єдності і сукупності забезпечують повноцінність її існування, саморозвитку та широку життєдіяльність як соціального інституту й регульованої біологічними законами та морально-правовими нормами системи відтворення, збереження і зміцнення надбань духовної культури, звичаїв, традицій кожного народу.

Деформація функцій сім'ї, яка послідовно здійснювалася в останні десятиліття шляхом соціальних та культурних реформ, позбавлення сім'ї приватної власності, засобів виробництва та реалізації продукції, знецінення ролі особи в господарчій, науковій та духовній сферах призвели і до порушення загалом зв'язків між членами родини. Особливо це позначилося на виховній функції, виявившись у відчуженні батьків і дітей, духовному зубожінні молоді, втраті високих ідеалів української родинної педагогіки, що найповніше визначає ідеал сім'ї та людини, умови, форми й методи його досягнення.

Сучасні умови, в яких перебуває українська сім'я, характеризуються найперше різкою зміною соціально-економічних відносин у суспіль-

стві, за яких пріоритети мають надаватися особистості людини, її практичній діяльності в усіх напрямках господарювання та духовної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які посилається автор. Проблема працелюбства у вітчизняних дослідженнях висвітлюється через призму народної педагогіки (С. Бабишина, М. Самсонюк, М. Стельмахович, Є. Сявакко, Ю. Руденко та ін.), що тісно пов'язана з історичними та археологічними дослідженнями (В. Бондаренко, М. Кондращук, Л. Силенко та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Проте, проведені дослідження не в достатній мірі розкривають проблему виховання працелюбною особистості.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження особливостей виховання працелюбства підростаючого покоління у родинному колі. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити **завдання:** дослідити роль батьків, для яких споконвіку найвищими і найсвятішими були ідеали сім'ї як першооснови людського життя, своєрідної фортеці, яка забезпечує розвиток і захист найкращих якостей особистості, зокрема, працелюбства дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В українській народній педагогіці

трудове виховання і формування працелюбства в підростаючого покоління посідає центральне місце, бо саме виховний досвід народу, вивірених віками, допомагає нам у вирішенні цієї проблеми. Протягом віків українським народом нагороджено величезний досвід у справі виховання покоління працелюбного.

Роль праці у вихованні працелюбства в дітей і молоді величезна і вважалося, що, чим раніше дитина починала привчатися до праці, тим вона вважалася вихованішою. А, як відомо, залучення дитини до посильної праці з раннього дитинства можливе лише в сім'ї, бо сім'я – головний і важливий інститут виховання, де найбільш повно використовуються народно-педагогічні методи і засоби виховання дитини. Слово «виховання» в українців, очевидно, пішло від слова «ховати», тобто уберігати від небезпеки, смерті, хвороби, «лихих очей», негативних впливів. Згодом воно набуло узагальненого змісту, виражаючи процес систематичного впливу на культурний розвиток духовного світу й моральної поведінки дітей і молоді. Саме батьки – найближчі й найдорожчі для дитини люди, є тим «духовним містком», через який відбувається передача ідей, поглядів, традицій, установок, що, трансформуючись за нових умов, набуваючи нових ознак, покликани стати дієвим виховним чинником. Посіяти в душі дитини зерно позитивного ставлення до праці, формувати працелюбство, виховати внутрішню потребу трудитися, повагу до людської праці, а значить, і суспільства в цілому – найвищий і найвідповідальніший обов'язок сім'ї.

Зважаючи на те, що проблема формування працелюбства у підростаючого покоління на родинних засадах українського народу вимагає подальшого аналізу, зокрема, стосовно дітей молодшого шкільного віку, досить правомірним уявляється розгляд особливостей розвитку сім'ї.

Як відомо, теорія сімейного виховання в Україні має глибоке історичне коріння. Пізнати процес виховання, систему підготовки підростаючого покоління до праці й формування працелюбства допомагають нам дані археології, етнології та інших наук. Велике значення в цьому сенсі мають дані матеріальної культури, матеріальні джерела, які сучасне джерелознавство називає пам'ятниками, бо вони зберігають пам'ять про діяльність людини та її результати діяльності. А «седая древность», за висловом К. Маркса, за всіх обставин залишиться для майбутніх поколінь надзвичайно цікавою епохою, тому що вона слугує основою всього подальшого більш високого розвитку» [7].

Враховуючи потребу в робочій силі, а також необхідність активного залучення дітей до праці й виховання в них основ працелюбства, в селянських сім'ях їх з раннього дитинства включали в трудові процеси. Так, питання формування працелюбства і виховання пошани до праці у дітей з раннього віку здійснювалося через пестушки, які за своїм змістом, формам і прийомам виконання спонукали їх до прояву активності. Таке спілкування дорослого з дитиною здійснювалося обов'язково в ігровій формі, сприяло кращому розумінню нею основного змісту твору фольклору, дозволяло ускладнювати роль малюка в грі, урізноманітнювати художні прийоми. Все це слу-

гувало не тільки для розваги дитини, але й допомагало їй поступово оволодівати мовою, знайомити з трудовою діяльністю дорослих.

Через пестушки батьки відкривали перед дитиною світ праці і працьовитих людей. Такі пестушки, як «Печу, печу хлібчик», «Ковальок», зміст яких відштовхується від певного трудового процесу, який спостерігали діти, переносило їх в гру. Зокрема, у пестушці «Сорока» відображено не просто процес, а своєрідні картини, розраховані на можливості дитячого розуміння праці й працелюбства, на фоні яких лінь і бездіяльність повинні викликати відповідну оцінку маленького слухача. Разом з тим, дитина знайомилася з численними видами праці, необхідними для такої простої, здавалося б, справи – приготування обіду, а саме: заготовити воду, натопити піч, нарубати дрова, замісити тісто, випекти хліб, зварити кашу тощо. З однієї невеликої гри дитина багато дізнавалася про домашні турботи [4].

Як відомо, життя дитини 2-3 років поступово значно ускладнюється і розширюється. У цей період гра стає її провідною діяльністю. В процесі гри удосконалюються органи чуття, розвивається наочно-дієве мислення, а також формуються окремі психічні процеси і дії. Так, перші слова дитина сприймає в процесі гри, більшість контактів з навколишнім світом приймає ігрові форми, через які здійснюється засвоєння понять і уявлень навколишнього середовища. Пізнавальна діяльність дітей цього віку характеризується конкретністю і емоційністю. Вони краще сприймають і запам'ятовують ті факти, предмети, явища, які привертають увагу своєю яскравістю і викликають позитивні переживання. Їм властива наочно-дієва і образна форма мислення, визначальною ознакою якої є зв'язок з наочною ситуацією і її уявленням. К. Ушинський підкреслював, що «уводити початкову освіту у форми, фарби, звуки – словом, роблячи її доступною якомога більшої кількості відчуттів дитини, ми робимо разом з тим наше навчання доступним дитині й самі входимо у світ дитячого мислення» [10].

У 4-5 років діти вчилися самообслуговуванню, набували навичок «господарювати» в своїх іграх. У кінці цього періоду батьки вважали необхідним і посильним для них випас домашньої птиці. Коли дитині виповнювалося 4-5 років і коли вона починала самостійно бігати і говорити «змістовно», тоді батьки віддавали їй «в науку» – пастухом. Першими вчителями в цій науці, яка розширює світогляд дитини, – були гуси. Дитина в супроводі старших гнала гусей на пасовище і вчилася за ними доглядати, щоб «не накоїти біди». Це категорія ще «мало – продуктивна». Це лише пастушки [5].

Діти у віці від 7 до 15 років займали особливе місце в сім'ї. Це обумовлювалося одним із головних завдань – підготувати їх до трудового життя, сформувати працелюбство, виховати повагу до людей праці. І тут уся увага, всі зусилля дорослих зосереджувалися на подальшому розвитку фізичних та інтелектуальних сил, поглибленні досвіду і практичних знань, необхідних для майбутньої діяльності в більш зрілому віці.

Як свідчить аналіз письмових та археологічних даних [1; 2; 3; 8], основу господарської діяльності українців складали землеробство і тварин-

ництво. Разом з ними важливе місце в економіці посідали народні промисли. Ці економіко-господарські заняття і визначили напрями трудової підготовки дітей і молоді, були об'єктивним чинником виховання позитивного ставлення до праці і формування працелюбства в підростаючого покоління в родині. Так, пастушество було головним трудовим заняттям дітей 7-15 років. Така допомога дуже цінувалася в господарстві. «З часом дитина набуває досвіду і стає «пастушком». «Лише тоді їй доручають тварин у такій по черговості: гуси, телята, поросята, свині, корови та вівці і, нарешті, – коні» [5]. Як тільки хлопчиків минало 8 років, він ставав пастушком корів. Цю роботу він виконував до 14 років, після чого залучався до важкої роботи – оранки, боронування тощо [5].

Пастушили і дівчатка. «Кожного ранку мати будила дитину, давала їй сніданок і вона гнала домашніх тварин у поле. Дівчатка розповідають, що, пригнавши тварин у відведене місце, вони тут у хвилини відпочинку займаються потрібною і корисною справою: шиють, вишивають, плетуть тощо», – наголошував Н. Заглада [5].

Окрім пастушества, в якому були зайняті як хлопчики, так і дівчатка з 8-9-річного віку навчання трудовим процесам відбувалося з урахуванням особливостей статі дітей. Хлопчиків привчали до суто «чоловічої» справи, дівчаток готували як майбутніх господинь. «Малолітні хлопчики влітку пасуть свиней, коней, рогату худобу, а взимку – очищають сніг, вносять до хати дрова, воду тощо», – наголошував автор [5]. У період оранки хлопчики допомагали батькові водити коня за вуздечку. В період косовиці, починаючи з дванадцятирічного віку, вони допомагали гребти сіно, складати його в копиці. «Дівчата взимку підмітають у хаті, годують птицю, доглядають малюків. Дівчинку вважають нянькою з 8-ми років, хоча няньками бувають і молодші дівчатка, але на таку няньку з опаскою залишають мало. Лише коли няньці виповнюється 8-10 років – така доглядає малюків не гірше матері. А влітку випасають гусей, качок» [5].

Однією з головних форм господарської діяльності людського суспільства було і землеробство. Українські селяни добре знали особливості кожної ділянки орної землі, знарядь праці, а також свої можливості. Вони чудово орієнтувалися, де, коли і якими знаряддями праці, якими способами обробляти землю і все, що знали самі, передавали своїм дітям, поступово привчаючи до праці й формуючи працелюбство з молодшого віку. Обробка ґрунту була переважно чоловічою справою. «Чоловіки і хлопчики виконують таку роботу: орють, сіють, боронять» [5]. На польові роботи виходили орач і один – два помічники /хлопчики 8-14 років/. Орач йшов по борозні, керуючи всім процесом оранки, а помічники наглядали за худобою.

Лише за город повністю відповідала жінка, тому і доньку вона готувала до майбутніх польових робіт. Перші уроки донька отримувала під час роботи разом з матір'ю на городі. «Участь у роботі на городі беруть лише дівчатка з 10 ро-

ків, хлопці в цій роботі ніякої участі не беруть. Існують погляди, що жіночу роботу на городі «соромно» виконувати». А дівчата виконують такі роботи, як і їхні матері: сіють квасолю, огірки, саджають капусту, цибулю, прополнують огородину» [5].

У неземлеробських районах України дитина з малих років отримувала уявлення про тваринництво як основний вид домашнього господарства. Окрім активного догляду за тваринами, їх випасу, діти допомагали дорослим у переробці шерсті овець: «Діти сортували шерсть: складали окремо шерсть з ягнят /мицька/, з однорічок /натинина/ і вже стриженних овець /тушур/» [6].

Покоління 16-18 років народна педагогіка виділяє у молодь зрілого віку – готову робочу силу. Цей період характеризується активним включенням хлопців і дівчат в усі сільськогосподарські процеси, усю побутову роботу. Молодь була гідним помічником дорослих, а за необхідності в потрібні моменти могла повністю замінити їх.

На території України здавна були широко поширені полювання, рибальство, бортництво та бджільництво, якими займалися чоловіки та допомагали хлопчики. Батьки, залучаючи своїх дітей до цих промислів, крім того, що загартовували їх фізично, намагалися виховувати повагу до людей цієї справи, любов до праці.

Бджільництво відіграло важливу роль у господарстві східних слов'ян. Мед використовували як продукт харчування. Мед, а також віск були важливою частиною торгівлі і навіть експорту. Про розповсюдження серед селян бджільництва свідчить той факт, що з часів Київської Русі був встановлений спеціальний медовий податок з населення [1]. До цього заняття залучали дітей, щоб з раннього віку привчати їх до праці і виховувати працелюбство. Допомога хлопчика батьку – пасічникові полягала в тому, щоб «під деревом розпалити вогнище, коли батько підводиться за медом» [5].

Дуже важливим заняттям у побуті українців було рибальство. Хлопчиків поступово залучали до промислу, виховували працелюбство, виробляли в них відповідні навички: «У дев'ять років хлопчиків навчають в'язати сіті, сукати вірвовку. Коли тягнуть невід, діти допомагають. Взимку вони очищають ополонку від льоду. Разом з батьком тягнуть сіті» [5].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, працелюбство є основоположною складовою суспільно-історичного досвіду народу, акумулюючись протягом багатьох століть воно передавалося за традицією від одного покоління до іншого. У працелюбних сім'ях, як правило, зростали працелюбні діти. Ледарі зустрічалися рідко, а якщо і були, то вважалися людьми неповноцінними, ставали загальним посміховиськом. Не випадково ледарі і нероби найчастіше критикуються всіма жанрами українського фольклору. Проти них наголошувалося у прислів'ях і приказках: «Під лежачий камінь вода не тече», «Лінивого і ноги не носять», «Лінивому завжди важко» та ін.

Список літератури:

1. Баранцевич Е.М. Ведение Пчел на Руси / Е.М. Баранцевич – М., 1898.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. – К.: Оберіг, 1993. – 590 с.
3. Грушевський М. Ілюстрована історія України-Русі / М. Грушевський. – К., 1990. – С. 36.
4. Довженко Г.В. Украинский детский фольклор / Г.В. Довженко. – Киев: Наук. думка, 1981. – 172 с.
5. Заглада Н. Побут селянської дитини / Н. Заглада. – К.: Держтрест «Київ-Друк», 1928. – 180 с.
6. Мандыбура М.Д. Гуцульское полонинское хазяйство первой половины XIX – нач. XX в. / М.Д. Мандыбура – М.: Наука, 1972. – С. 9.
7. Маркс К. Анти-Дюринг / К. Маркс, Ф. Энгельс / Сочинения. – М., 1965. – Т. 20. – С. 118.
8. Милорадович В.А. Життьє-бытьє Лубенского крестьянина / В.А. Милорадович. – Киев: 1904.
9. Родинна педагогіка: [навч.-метод. посіб.] / А.А. Марушкевич, В.Г. Постовий, Т.Ф. Алексєенко та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
10. Ушинский К.Д. Родное слово: [книга для учащихся: в 2 т.] / К.Д. Ушинский. – М.: Педагогика, 1974.

Федь И.Е.

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

РОЛЬ СЕМЬИ В ВОСПИТАНИИ ТРУДОЛЮБИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ**Аннотация**

Автор основывается на положении о важности воспитания трудолюбия в семье как необходимой составляющей национального и цивилизованного развития общества. В статье актуализируется проблема воспитания трудолюбия младших школьников в семье и отмечаются особенности развития этого процесса. Раскрыта необходимость сочетания учебы школьника с его трудовыми обязанностями в семье. Рассмотрена важность сознательного отношения к труду как наивысшей ценности человека и общества, формирование творческой, трудолюбивой личности, цивилизованного хозяина. Делается вывод о том, что трудолюбие является основополагающей составляющей общественно-исторического опыта народа, аккумулируясь в течение многих веков оно передавалось по традиции от одного поколения к другому.

Ключевые слова: воспитание, народная педагогика, семейная педагогика, трудолюбие, семья.

Fed I.Y.

SHEE «Donbass State Pedagogical University»

ROLE OF FAMILY IN EDUCATION OF INDUSTRIOUSNESS FOR JUNIOR SCHOOLCHILDREN**Summary**

An author is base on position about importance of education of industriousness in family as necessary constituent of national and civilization development of society. In the article the problem of education of industriousness of junior schoolchildren in family and the features of development of this process are marked. The necessity of combination of studies of schoolboy is exposed with his labour duties in family. Importance of conscious attitude is considered toward labour as the greatest value of man and society, forming of creative, industrious personality, civilized owner. Drawn conclusion that industriousness is the fundamental constituent of experience of people, accumulated during many centuries it was passed traditionally from one generation to other.

Keywords: education, folk pedagogics, domestic pedagogics, industriousness, family.